

A Szentszék diplomáciai kapcsolatai századunkban

Kevéssel a II. Vatikáni zsinat befejezése előtt VI. Pál pápától az egyik brazil püspök azt kérte, hogy a zsinat záróülésén a Szentszékhez akkreditált diplomatakat küldje haza országaikba és a vatikáni diplomatakat rendelje vissza. A püspök azt hitte, hogy a zsinati ekklezológia nevében beszél, és ez a látványos gesztus, a pápai diplomácia teljes felszámolása megteremtheti az egyház és a különböző államok közötti kapcsolatok „tisztaságát”. Valamivel később ennek a gondolatnak adtak hangot az európai papi konferencián, ahol a szónokok kijelentették, hogy az egyház többé nem tárgyalhat diplomáciai úton az „üldözökkal”, hiszen ő maga az „üldözöttek” gyülekezete. Az 1971-es püspöki szinoduson pedig egyes püspökök elítélték azt az intézményt, amely a pápa reprezentánsainak munkaköréhez csatolja a világi hatalmak követeinek feladatait.

VI. Pál figyelmesen meghallgatta ezeket a véleményeket, számolt velük, döntései révén azonban a pápai diplomácia az evangéliumi szellemtől irányítva fokozta működését. A pápa döntése helyesnek bizonyult; az egységesülő Európában az egyház és a nemzetek érdekében egyaránt szükség van erre a sajátos diplomáciai munkára, amely lankadatlanul figyelmeztet a politikában a magasabb szempontok érvényesítésére.

A Szentszék diplomáciai tevékenységét illetően a századfordulón meglehetősen bonyolult volt a helyzet. XIII. Leó pápaságának (1878–1903) utolsó éveiben, az egyházi állam megszűntével támadt nehézségek még távol álltak a megoldástól, az olasz állam és a Vatikán között kötetendő szerződés még csak távoli lehetőségnek tűnt. Az olasz hatóságok által egyoldalúan biztosított immunitás státusával négy követség működött a Szentszék mellett (Osztrák–Magyar Monarchia, Spanyolország, Franciaország és Portugália követsége, valamint 18 legáció, melyek közül háromnak Párizsban volt a székhelye, három pedig évek óta betöltetlenül állt). A Szentszék képviselői — ha nem is tökéletes tükörképeként e helyzetnek — ennek megfelelően alakultak. A négy nunciatúra Bécsben, Párizsban, Madridban és Lisszabonban működött. A többi képviselő mind alacsonyabb fokú volt. A pápai diplomácia Dél-Amerikát már ekkor fontos munkaterületnek tartotta, jöllehet több kormánnyal azok antiklerikális intézkedései miatt az addigi békésebb kapcsolat feszültté vált.

X. Piusz pápa megválasztása (1903. aug. 9.) után néhány nappal fogadta a különböző kormányok követeit, képviselőit, megbízottait, s ezzel megmutatta, fontosnak tartja a diplomáciai munkát, amely az általa kitűzött programnak, az egyház megújításának (Instaurare omnia in Christo!) szerves része. Dél-Amerikában töretlenül folytatták a diplomáciai tevékenységet. Pápasága kezdetén súlyos válságba kerültek a Vatikán és Franciaország kapcsolatai. Emile Combes köztársasági elnök kormánya 1904. július 30-án úgy döntött, hogy megszakítja a diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkel, és a nunciust még aznap el kellett hagynia Párizst. Két évvel később Georges Clémenceau kormánya a nunciatúra leváltárosát is távozásra kényszerítette. Egy másik, kevésbé látványos, de hasonlóan súlyos következményekkel járó szakítás történt Portugáliában (1910. okt. 5.) a köztársaság kikiáltása után. Az I. világháború pápája, XV. Benedek (1914–1922) először a béke érdekében, majd az Osztrák–Magyar Monarchia földarabolása révén előállt kényszerhelyzetben a Szentszék diplomáciai tevékenységét jelentős mértékben megnö-

velte. A világháború kitörése kellett hozzá, hogy a kormányok rádöbbenjenek, milyen fontos szerepe van a Szentszéknek a nemzetek közötti béke megővésében. Angliával Tudor Erzsébet királynő uralkodása (1558–1603) alatt szakadtak meg a kapcsolatok. Az 1914-es esztendő utolsó előtti napján „rendkívüli megbízással” angol küldött érkezett Rómába. Ez a legáció ideiglenes jellegét állandóra változtatta és fennmaradt a követség, illetve nunciatúra megszervezéséig (1982). A válságos időkben Hollandia, Luxemburg, Szerbia és Monaco is hamarosan követte Anglia példáját. A dél-amerikai országok diplomáciai tevékenysége szintén felgyorsult és 1916-ban megkezdődött a kapcsolatok normalizálása Peruvál, Venezuelával, Haitival, Costa Ricával, Argentínával, Chilével, Bolíviával és a Dominikai Köztársasággal. A világháború befejezése után Paraguay, majd Brazília szorosabbra fűzte, Franciaország pedig föllevenítette kapcsolatait a Szentszékkel.

Európában rendkívül jelentős eseményként könyvelhető el Eugenio Pacelli, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának kinevezése müncheni nunciussá 1917. április 20-án. Röviddel a világháború kezdete előtt került a titkári posztra, széles körű ismereteivel, ragyogó diplomáciai képességével ő mutatkozott a legalkalmasabbnak arra a feladatra, hogy a Szentszék békejavaslatát továbbítsa a központi hatalmak felé. Sajnos ez a javaslat a szemben álló felek részéről egyhangú elutasításra talált, és a háborút követően a győztes hatalmak a béketárgyalásokra még csak meg sem hívták a Szentszék képviselőit. A bajor nunciatúrát 1919-ben ideiglenesen elismerték egész Németország nunciatúrájaként, majd 1920-ban Berlinben fölállították a porosz nunciatúrát, és Pacelli 1925-ben kinevezést kapott erre is.

Oroszország utolsó képviselője a Szentszék mellett 1917 szeptemberében kapta kinevezését a Kerenszkij-féle ideiglenes kormánytól. A hatalomátvételt követő polgárháború alatt a Szentszék elismerte a diplomata illetékességét. A közelmúlt eseményei miatt a Szentszék és Oroszország, illetve a Szovjetunió kapcsolatai ismét az érdeklődés előterébe kerültek.

A XV. századtól a XVIII. századig a Szentszék és a cári udvar között megbízottak, követek útján történt az érintkezés. A leghíresebb Antonio Possevino jezsuita volt, aki IV. Iván cár (1533–1584) udvarában működött. A küldöttek vallási kérdések mellett politikai ügyekben is eljárak, mint például az oroszok és lengyelek szembenállása esetén vagy a törökök ellen vívott harcok során. Az első igazi nunciatúra Katalin cárnő uralkodása alatt (1762–1796) létesült. A nunciosok akkor már csak vallási ügyekkel foglalkoztak. Kiemelkedő eseményként 1845-ben XVI. Gergely pápa néhány napon belül kétszer is fogadta I. Miklós cárt. A cári birodalom jócskán próbára tette a katolikusokat: a hatóságok számtalanszor megsértették a katolikus egyház legelemibb jogait is. E találgozás eredményeként 1847-ben konkordátum született, ám ezt elérte a konkordátumok szokásos sorsa: az illetékes kormány semmibe vette. IX. Piusz panaszaira pedig 1866-ban az orosz udvar felelete a konkordátum semmisnek nyilvánítása volt. Újabb tárgyalások (1881–1882) ugyan részleges megegyezéshez vezettek, a Róma főségét elfogadó görögök azonban állandó ürügyet jelentettek a cári kormánynak a megállapodások megszegéséhez. Jóllehet az orosz kormány állandó követséget működtetett a Szentszék mellett, ez utóbbi jelenléte a cári udvarnál nem volt állandó. Az utolsó hivatalos érintkezés 1922 tavaszán történt, amikor a Szentszék jelentős élelmiszerszállítmányt küldött az éhező országnak, és segélyközpontokat nyitott, többek között Moszkvában. A Vatikán 1923-ban újabb megegyezést kezdeményezett, de hamarosan be kellett látnia ennek esélytelenségét. A következő évben Lenin ugyan meghalt, de intézkedései nyomán a katolikus hierarchia már teljesen megsemmisült. A püspököket bebörtönözték, száműzték vagy külföldre kényszerítették.

1922-ben Szent Péter örökébe XI. Piusz került, az egykori lengyel nuncius, Achille Ratti hamar megértette, hogy a szovjethatalommal semmi esély sincs egyezmény kötésére,

ezért az 1917-ben felállított Pápai Keleti Intézet rektorát, Michel d'Herbigny jezsuitát titokban püspökké szenteltette és a Szovjetunióba küldte, hogy ott megszervezze a „földalatti” hierarchiát. Érdemes felfigyelni arra, hogy d'Herbigny szentelését Berlinben Eugenio Pacelli végezte 1926-ban. Pacelli nunciusként komolyan tanulmányozta a Szovjetunióban kialakult helyzetet. A hivatalos látszatot („utazó megbízott”) őrizve és a szovjethatalommal kapcsolatot tartva d'Herbigny küldetését eleinte sikerrel végezte, az új hierarchiát azonban hamarosan fölgöngyöltették, az új püspököket letartóztatták (volt, akit közülük kivégeztek), öt pedig kiutasították.

Lettország 1925-ben lépett kapcsolatba a Szentszékkal. Litvánia és a Szentszék között két alkalommal is feszültség támadt, aminek következtében a kapcsolat alacsonyabb szintűvé vált.

XI. Piusz uralkodása alatt a legnagyobb diplomáciai esemény a lateráni egyezmény aláírása volt 1929. február 11-én, s ezzel több mint félszázados áldatlan állapotot tudhatott maga mögött mind a Szentszék, mind Olaszország. 1929-ben Írország kezdeményezte a kapcsolatok fölvetését. XI. Piusz utolsó éveit a német, majd a spanyol események jelentősen befolyásolták. Az 1933-as konkordátumot a német fél hamarosan megszegte. A madridi nunciatura 1936-ban két évre bezárta kapuit. A dél-amerikai kapcsolatok viszonylag zavartalanul fejlődtek, Libéria volt az első afrikai állam, amelyik szükségesnek látta, hogy diplomatát küldjön a Szentszékhez (1927).

A Szentszék a Szovjetunióban egyre erőteljesebbé váló egyházüldözésre erőteljes, ám hatástalan tiltakozással válaszolt. XI. Piusz pápa 1931-ben imahadjárra szólította föl a világ katolikusait a mártírsorsot vállaló helyi egyházakért. A vallási elnyomás ugyanis Sztálin hatalomra jutása (1927) után tovább erősödött, majd vallási különbségtétel nélkül átterjedt a társadalom tekintélyes részére. A pápa a *Divini redemptoris* kezdetű enciklikájában (1937) a „fides intrepida” (rettenthetetlen hit) birtokában a náciizmussal együtt elítélte az ateista kommunizmust. Ezt az enciklikát éppúgy nem bocsátották meg neki a marxista—leninista utópia prófétái és hivatalnokai, mint a *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikáját a náciak.

XI. Piuszt, az egykori nunciust a már említett Eugenio Pacelli államtitkár követte 1939. március 2-án. A „diplomata-pápa” a II. világháború kitörésének megakadályozására mindent megtett, ám hiába. Még a legérdekeltőbb fél, Lengyelország politikusai sem hallgattak a Szentszék kérésére, javaslatai sorozatára. „A békével még nem veszett el semmi...” A háború miatt az Egyesült Államok elnöke személyes megbízottat küldött 1940 februárjában a Szentszék mellé. Myron G. Taylor egy évtizedig állt a kölcsönös megértés szolgálatában. 1950-ben ért véget küldetése. A háború alatti diplomáciai tevékenység forrásai néhány éve a kutatás rendelkezésére állnak, ám a közvélemény tudatos félrevezetése e téren egyes történészek, teológusok, publiciszták részéről tovább folytatódik. A XII. Piusz vezette vatikáni diplomácia az emberiség történelmének eddigi legnagyobb önpusztítása alatt bátran és hatékonyan helytállt, s végezte feladatait a legdurvább erőszak által szűkre szabott határok között.

A háború utáni események egyrészt a diplomáciai kapcsolatok normális fejlődését jelezték, másrészt — a világháború, s különösen a jaltai egyezmény (1945) következtében — újabb nehézségeket támasztottak.

XII. Piusz pápának nem voltak illúziói sem a hitleri, sem a sztálini politikával kapcsolatban, s bár az egyik intézményes módon kereszténységellenes irányzat eltűnt, a másik tovább élt. A pápa joggal tartott attól, hogy a szovjet zónába került közép-európai országok, valamint a balti államok egyházai a belorusz és az ukrán egyház sorsára jutnak. A szervezett, állampolitikai szintre emelt ateizmus a háború befejezésekor már közel három évtizedes múltra tekintett vissza, és egyre súlyosabb nyomást gyakorolt az egyházakra. Naivitás lett volna feltételezni, hogy a sztálini hatalom éppen akkor változtat ezen a

gyakorlaton, amikor győztesként érkezik a hatalmi övezetét képező országokba. XII. Piusz ezért a helyi egyházakat szilárdságra, jogaik határozott védelmezésére szólította fel. Tudta, hogy az engedékenységgel esetleg még megtartható jogokat a totális hatalom bármikor elveheti, s el is veszi. Elsőnek az ukrán görög katolikus egyházat semmisítették meg, s híveit az ortodox egyházba kényszerítették. A görög katolikusoknak hamarosan ez a sors jutott osztályrészül Csehszlovákiában és Romániában is. A pápai diplomáciának vajmi kevés lehetősége, esélye volt a beavatkozásra.

Jugoszláviába, Romániába és Németországba a Szentszék amerikai származású prelátusokat küldött diplomataként, azt remélve, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió között fennálló viszonylagos baráti kapcsolatot az egyház javára is kamatoztatni tudják, de ez a remény hiábavalónak bizonyult. A szovjet befolyás alá került országok sorban megszüntették kapcsolataikat a Szentszékkal, majd eljött a főpapok pereinek korszaka. Hazánkban a napjainkig érvényben lévő hivatalos állásfoglalás szerint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság találta nemkívánatosnak Angelo Rotta pápai nuncius jelenlétét. A teljességhez hozzátartozik, hogy ennek elnöke K. J. Vorosilov marsall volt. Az ügy további folytatása már egyéb magyar politikai változások részét képezte.

A Szentszék eddigi diplomáciai erőfeszítései más téren bőséges gyümölcsöt hoztak, mert új államok egész sora kezdeményezte a diplomáciai kapcsolatok felvételét: Libanon, Egyiptom, India, Indonézia, a Fülöp-szigetek, Pakisztán, Japán, Szíria, Irán, Etiópia.

Kína 1942-ben újra megkereste a Szentszéket, és 1946-ban létrejött vele a diplomáciai kapcsolat. Az 1951-es politikai fordulat után a vatikáni diplomatát a „haladó világrendszer” bevált forgatókönyve alapján kiutasították, aki előbb Hongkongba, majd Taipeibe ment. A Szentszék melletti német követséget a Német Szövetségi Köztársaság szervezte újjá, 1954-ben.

XII. Piusz halála után, 1958. október 28-án ismét egy volt nunciust választottak Péter-utódnak. XXIII. János pápasága alatt az első ország, amellyel a diplomáciai kapcsolatot fölvtették, Törökország volt, apostoli delegációjának egykori színhelye. Ezt követte Szenegál, Burundi és Kongó, a jelenlegi Zaire.

Sztálin halála, majd a XX. pártkongresszus után a szovjet politika hajlékonyabb lett. XXIII. János békeindítványával, az olasz kommunisták iránt tanúsított egészen sajátos megnyilatkozásaival diplomáciai lépések számára készítette elő a talajt. Am a szovjet vezetés a szimbolikus engedményeket sem adta cserébe szimbolikus gesztusokért. A II. Vatikáni zsinat megnyitása előtt 1962 augusztusában a franciaországi Metz városában Tisserand bíboros és Nikodím pátriárka, a Vatikán és Moszkva képviselőiben titkos megegyezést kötöttek. A zsinat nem ítéli el a kommunizmust ateista programja miatt, Moszkva ezért cserébe megengedi, hogy a hatalmi zónájában élő egyházak főpapjai részt vegyenek a zsinaton és ortodox megfigyelők is jelen legyenek. Moszkva előrelátása helyesnek bizonyult, mert a zsinati atyák egynegyede aláírásával elkötelezetten javasolta az ateista kommunizmus elítélését, ami azonban nem történt meg, sőt jó darabig az elítélés kísérlete sem jutott a nyilvánosság tudomására. A Vatikán tartotta magát a vállalt kötelezettségéhez, hátha némi rés nyílik a vasfüggönyön diplomáciaja számára. Ez a megfontolás részben igazolódott, ám éppen a jelen eseményei mutatják, hogy a történelmi távlatokra a diplomáciai ténykedések megítélésénél is szükség van.

VI. Pál pápa 1963. június 21-én lépett a pápai trónra, s másfél évtizedes pápasága alatt a Szentszék diplomáciai kapcsolatai rendkívül látványosan fejlődtek mind számban, mind minőségben. A függetlenséget elnyert afrikai államok sora több tucatra növelte az újabban felvett kapcsolatok számát. VI. Pál szentföldi utazása és látogatása az ENSZ-ben új irányvonalakat jelzett. A különböző nemzetközi szervezetekben az egyházi diplomaták megfigyelői minőségben tevékenyen hozzájárultak az emberi jogok egyre hatékonyabb érvényesítéséhez. Ez a folyamat persze a Helsinki-féle folyamat ellenére is számtalanszor megakadt.

A nyitást a szovjet tömb országai felé az Egységittikárságról J. Willebrands, az Államtikárságról A. Casaroli, valamint F. König bécsi bíboros szorgalmazták. A hatvanas években Slipyj és Beran bíborosok, majd 1971-ben Mindszenty József bíboros, prímás Nyugatra engedése diplomáciai sikernek tűnt, s a magát „haladó” jelzővel illető nyugati sajtó az illetékes országok megkönnyebbülésére ezt ekként értelmezte. A szentszéki diplomácia szűkszavúsága ezzel kapcsolatban megengedi annak föltételezését is, hogy a kényelmetlenséget okozó főpapok Nyugatra távolításának összehangolt jellegével a Vatikán tisztában volt, s reálpolitikusként esetleg rejtetten jelentkező negatív hatásokkal is számolt. Az enyhülés jele volt a hazánkkal 1964. szeptember 15-én kötött részleges megállapodás, amelyet több hasonló követett a szomszédos országokkal. Kiemelkedő diplomáciai eseményként értékelhető VI. Pál pápa és Gromiko szovjet külügyminiszter többszöri találkozója, valamint a szocialista országok vezetőinek látogatása Vatikánban.

II. János Pál pápa megválasztása 1978. október 16-án lengyel származása miatt váratlanul új helyzetet teremtett az egyház diplomáciai tevékenységében. A Szentatyá, anélkül, hogy expressis verbis helytelenítette volna elődje keleti politikáját, mindig a kellő időben és helyzetben tudta fölemelni szavát az emberi jogokért, ezen belül a szabad vallásgyakorlásért, és a Szentszék diplomáciai munkássága ezzel összehangoltan siettetett az a folyamatot, amelynek első, jelentős állomása Mihail Gorbacsov fogadása volt. A pápa és a szovjet vezető beszéde hosszú elemzést igényelne, amire talán pozitív fejlemények tükrében kerülhet sor a közeljövőben. A pápa egy hónappal a nevezetes találkozás előtt a Szentszék leendő diplomatáinak azt mondta, hogy „az igazság soha nem lehet alku tárgya”. Ennek ragyogó példáját adta, illetve adhatta, amikor vendégét fogadta, és vele a legfontosabb témákról tolmács nélkül, négy szemközt tárgyalt.

A Szentszék diplomáciai tevékenysége sajátos eszközökkel, de evangéliumi célok szolgálatában, evangéliumi küldetést valósít meg. Az igazságosságon nyugvó béke szolgálata, az emberi jogok és ezen belül a vallási jogok hangoztatása, követelése „alkalmas vagy alkalmatlan” időben a katolikus egyház hívőinek jogos érdekein túl az egész emberiség szabadsággal és reménységgel teljesebb jövőjét szolgálja.

Források: Osservatore Romano 1987, 9., 9., 10., 1989, 46., 49.; André Dupuy: Paul VI et la diplomatie pontificale, in: Paul VI et la modernité dans l'Église, Roma, 1984, p. 457–477; Actes et documents du Saint Siege relatifs a la Seconde Guerre Mondiale, I–XI. Roma, 1970–1982.

Számunk szerzői

Roger Etchegaray bíboros, a Iustitia et Pax pápai bizottság elnöke
Adriányi Gábor történészprofesszor, Bonn
Benyik György teológiai tanár, Szeged